

بسم الله الرحمن

الرحيم

مریم میرحسینی

استاد راهنما سرکار خانم

محمدی

حوزه معصومیه سلام الله علیها

هدایتگری فرهنگی امام سجاد (علیه السلام) در زمان خود

چکیده

در عصر امام زین العابدین (علیه السلام) جامعه اسلامی در یک بحران فکری و عقیدتی وحشت را فرورفته بود بی تردید عصر امام سجاد علیه السلام یکی از سخت ترین عصر های تاریخ صدر اسلام قلمداد می گردد تاجایی که حاکمان زمان امام علیه السلام به نابودی ارزش های اسلامی و توحیدی در ابعاد مختلف همت گماشته بودند امام سجاد (علیه السلام) در راستای هدف بزرگ الهی خود که هدایت و رهبری جامعه اسلامی می باشد در مقابل این خرافات سکوت اختیار نکردند و با توجه به شرایط و اوضاع حاکم به جامعه با هدایتگری فرهنگی خود به مبارزه علیه این خرافات پرداخت که در جهت دستاورد های رسالت پیامبر و امام زمان علیه السلام بوده است که امام هم از نظر علمی و هم از نظر اجتماعی کارهایی را انجام داد که بتواند نقشه های حاکمان را خنثی کند آن امام بزرگوار با علم لدنی و تربیت شاگردان و نوشتن دو اثر گرانبها که همچنین در میان ما است و کارهای اجتماعی از نظر آزاد کردن بردگان که ابتدا یک سال آن ها را تربیت می کرد و بعد آن ها را آزاد می کرد و دستگیری فقرا که با کمک و سرپرستی بعضی از خانواده ها به مردم کمک می کرد و مشکلات آن ها را حل می کرد و پند و اندرز امت که با این کار خود کار های حاکمان را برای مردم بیان می کرد و مردم را از خواب غفلت بیدار می کرد و کار دیگر امام زنده نگه داشتن خاطره ی شهدا عاشورا که در تمام مراحل زندگی و در هر موقعی از آنها یاد می کرد و به مردم می فهماند و قیام امام حسین علیه السلام و یارانش را زنده نگه می داشت و با تمام این مشکلات با صبر و بردباری خود و با وجود آوردن انقلاب فرهنگی تمام مکر و حيله حاکمان را سرکوب کرد و اسلام و امامت و ولایت را حفظ کرد و به بهترین شکل جامعه اسلامی را رهبری و هدایتگری کردند و اسلام را به دست امامان بعدی دادند .

کلیدواژه :

"هدایتگری، امام سجاد، مردم، فرهنگی، جامعه"

مقدمه

با توجه به اینکه انسان یک موجود اجتماعی است و به تنهایی نمی تواند زندگی کند و برای اینکه جامعه ایی به سربلندی برسد باید با هدایتگری فردی که بتواند آن جامعه را به آرمانهای خود برساند و با فرهنگ جامعه و خود فرد در جامعه بپردازد در دین اسلام و هرچه که از اسلام و قیام امام حسین علیه السلام باقی مانده مدیون هدایتگری فرهنگی امام سجاد علیه اسلام هستیم و اگر روشنفکری و هدایتگری آن امام همام (علیه السلام) در جامعه و در قالب دعا و نیایش و مبارزات خاموش آن امام همام نبود چیزی از اسلام و قیام امام حسین علیه اسلام هم نبود.

ما شیعیان باید بدانیم که با بیداری و فرهنگسازی در جامعه می توانیم با چقدر از مشکلات که در جامعه است مبارزه کرد و یک جامعه آرمانی و دینی سربلند داشته باشیم امام سجاد علیه السلام در زمان خودشان با مشکلات و سختی های زیادی روبه رو شدند ولی آن امام بزرگوار با هدایتگری دینی خود دست از هدف خود که یک جامعه اسلامی بود دست برنداشت و به راه خود ادامه داد کتاب ها و مقالات زیادی در مورد زندگی و سرگذشت امام سجاد (علیه السلام) نوشته شده مثل "کتاب منتهی الیه الیه مال حاج شیخ عباس قمی" در این کتاب نقش هدایتگری امام سجاد در شکل گیری جامعه آرمانی با تکیه بر آیات و روایات (نویسندگان: علی سروری مجد، بنفشه پیمان فرهنگی) که به جنبه ای خاص از این موضوع اشاره هایی داشته اند و در موضوعات متفاوتی مقالاتی انجام داده اند که من در این پژوهش بر آنم که هدایتگری فرهنگی امام سجاد در بعد علمی و اجتماعی زمان امام سجاد علیه اسلام را بررسی کنم

کتاب ها و مقالات زیادی در مورد زندگی امام سجاد ع آمده است ولی در مورد هدایتگری فرهنگی امام سجاد به تنهایی مقالات زیادی نوشته نشده است و در کتب و مقالات به جنبه ای خاص به این موضوع اشاره ای داشته اند مثل اثر انسان ۲۵۰ ساله رهبر معظم و یا اینکه منتهی الامال حاج شیخ عباس قمی یا مقاله نقش هدایتگری امام در شکل گیری جامعه آرمانی با تکیه بر آیات و روایات (نویسندگان علی سروری مجد، بنفشه پیمان فرهنگی) ولی من در مقاله خود میخواهم هدایتگری فرهنگی امام سجاد در دو بُعد علمی و اجتماعی گرد اوری کنم

مفهوم شناسی:

"لغوی"

هدایتگری: لغت شناسان برای واژه هدایت که از ریشه (ه د ی) است معانی مختلفی ذکر کرده اند که رایج ترین آن ها بدین قرار است "الرشاد الدلالة و یا ضد الضلال" ابن منظور ۱۴۱۴ق جلد ۱۵ صفحه ۳۵۳

"اصطلاحی"

هدایت یا هدایتگری رابطه ای است که در آن فرد با تجربه تر یا دارای دانش بیشتر به راهنمایی فردی با تجربه یا دانش کم تر کمک می کند مربی می تواند کوچکتر از شخص باشد که به او آموزش می دهد .

اما باید دارای تخصص خاصی باشد این یک مشارکت یادگیری و توصیه میان فردی با تجربه زیاد و شخصی که می خواهد چیزی را فرا بگیرد است . تعامل با یک متخصص نیز ممکن است برای کسب مهارت با ابزار فرهنگی لازم باشد. (abadis.ir)

«دوراهی دشوار»

با توجه به اینکه دوره امامت امام سجاد (ع) یکی از سخت ترین دوره های اسلام لقب دارد و قلم از دشواری فوق العاده این عصر احساس عجز نموده و در این زمان اختناق شدید حکم فرما بود (وباتوجه به آماده نبودن شرایط لازم برای پایداری و اقدام عمیق چون شعله ای فرو بخوابد و میدان را برای تاخت و تاز های بنی امیه در میدان فکر و سیاست خالی کند و یا میبایست احساسات سطحی را با وسیله تدبیری پخته و سنجیده مهار کند) سیره پیشوایان پیشوایی مهدی ص ۲۲۶

مقدمه لازم کار بزرگ خود را فراهم آورد اندیشه ی راهنما و نیز عناصر صالح برای شروع به کار اصلی _کار تجدید حیات اسلام و باز آفرینی جامعه ی اسلامی و نظام اسلامی را تامین کند عجلتا جان خود و تعداد بسیار معدود یاران قابل اتکای خود راه راست نماید و میدان را در برابر حریف رها نکند و در این جبهه _ جبهه سازندگی افراد، افراد صالح و تعلیم اندیشه ی راهنما به مبارزه ی بی امان ولی پنهان مشغول باشد شک نیست که در راه فداکاران است ولی یک رهبر مسلکی که شعاع تاثیر عمل او نه تنها دایره محدود زمان خود بلکه سراسر عمر تاریخ را در بر می گیرد کافی نیست که فداکار باشد بلکه علاوه بر آن باید ازرنه گر و دور اندیش و پر حوصله و سخت باتدبیر نیز باشد و این همه شرایطی است که راه دوم را برای امام چهارم حتمی و قطعی ساخت. «ایت الله خامنه ای پیشوای صادق ص ۲۴»

مبارزات علمی امام

امام سجاد (ع) یک سلسله برنامه های ارشادی فرهنگی و تربیتی و مبارزات غیر مستقیم را آغاز کرد و بدون آن که حساسیت حکومت را برانگیزد فعالیت های علمی را انجام داد که می توان آن را به سه گروه تقسیم بندی کرد.

۱_ علم لدنی امام

۲_ تربیت شاگردان

۳_ برجا گذاشتن اثر علمی و مناجات

الف) علم ادنی امام

امام سجاد (ع) به مانند سایر معصومین (ع) دارای علوم لایتناهی می باشند یعنی از گذشته و حال و آینده آگاه بودند و بر همه عوالم هستی نیز احاطه وجودی و علمی دارند. «محمد محسن دعایی، اسوه ی کامل ص ۱۵۴»

باتوجه به آیه ی ۱۲ سوره یس «إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ وَكُلِّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ»

که امام مبین معرفی کردند و جانشین ان امام حضرت علی (ع) همه وارث علم و سایر کمالات خدادادی ان بزرگوار می باشند (امام زین العابدین ع می فرماید ما برگزیدگان خداوند و اوصیای پیامبریم و از هر فرد دیگری به قران سزاوار تریم ما در مراتب عالی علم قرار داریم و علوم همه انبیاء نزد ما به ودیعت گزاریده شده است) «ابوجعفر محمد بن حسن بن فروخ، مختصر بصائر الدرجات ص ۱۲۰»

یکی دیگر از ابعاد علوم ائمه بهره مندی آنان از اسرار و علومی ویژه است که نمی توان ان را در اختیار همه قرار داد و همچنین سر امدهی آنان در علم فقه و احکام که حضرت سجاد (ع) در این دو بخش پیشتاز و نمونه بوده اند در زمینه جایگاه رفیع علمی که در عصر امام باقر (علیه السلام) و امام صادق (علیه السلام) به خاطر تلاش در نشر فرهنگ اسلام و تبیین احکام و معارف ناب در اختیار جامعه ی اسلامی قرار گرفت از حضرت سجاد (علیه السلام) بوده اند که بر اساس وراثت از اصول اساسی امامت باشد همه از آن امام بزرگوار به ارث برده بودند و با توجه به روایات زیادی در مورد علم امام آمده است که یکی از آن ها را می آوریم. «ترابی احمد، جمال نیایشگران ص ۲۳۹»

ابن جوزی حضرت را به لقب سید الفقها ملقب نموده و از قول تعداد بسیاری نقل کرده است که ما در میان فقیهان فقیه تر از علی بن الحسین (علیه السلام) ندیدیم. «ما رأینا افقه من علی بن الحسین (ع)، تذکر الخواص ص ۲۴۱»

این جمله هنگامی که ارزش خودش را نشان می دهد که توجه داشته باشیم در عصر حضرت فقهای بسیاری زیسته اند با توجه به علم غیب امام و علم لدنی آن حضرت در بسیاری از موارد توانستند که با این خدادادی مردم را به دین اسلام دعوت کنند و آن ها را به تعجب وادارند (در کشف لغمه آمده که امام با جمعی از یارانش نشسته بودند که از بیابان ماده آهویی نمایان شد و آمد پیش امام علی (علیه السلام) و با امام با زبان خود سخن گفت اصحاب فرمودند یا بن رسول الله این ماده آهو چه می گوید امام فرمودند می گوید فردی از بین شما بچه ی او را گرفته و آهو به من می گوید که چند روزی است که بچه ی آن شیر نخورده است آن فرد بلند شد و گفت: یا بن رسول الله واقعا راست می گوید و بچه آهو را به مادرش برگرداند و این یکی از آثار علم امامت امام سجاد است.) «حاج شیخ عباس قمی، رک منتهی الامال ص ۶۱۲»

و می دانیم که امامان در پرتو ارتباط با پروردگار جهان از آگاهی غیبی برخوردار بودند و در مواردی که اساس حقانیت اسلام یا مصالح عالی امت اسلامی در خطر قرار می گرفت از این آگاهی به صورت ابزار هدایت استفاده می کردند مانند حدیثی که در بالا نقل شده است.

کتاب هایی است که در آن ها هیچ عمل کوچک و بزرگ فرو گذار نشده است و اعمالت نزد تو حاضر خواهد شد چنان که ما اکنون کردارمان را نزد خویش حاضر می بینیم پس تو از خطای ما در گذر تا خداوند از تو در گذرد پس از این امام فرمود همه ی آنان یک صدا بگویند:

پروردگارا تو ما را فرمان داده ای از کسانی که به ما ستم روا داشته اند در گذریم و ما بر اساس فرمان تو از آنان در گذشتیم و بدی هایتان را بخشیدیم و شما را برای خشنودی خدا آزاد کردم شما هم از خدا بخواهید تا از من در گذرد و مرا از آتش غضب خویش ایمن دارد. برگزاری این مراسم در حقیقت هم درسی بود به سایر مؤمنان که از روش آن حضرت پیروی کنند و زمینه ی آزادی بردگان بیشتری فراهم آید و هم آخرین درس های معنوی و اخلاقی به بردگانی بود که می بایست از آن پس آزاد زندگی کنند و چنان مؤمنی صالح و با تقوا به زندگی شخصی خود ادامه دهند امام سجاد (علیه السلام) این درس ها را در حساس ترین شرایط زندگی به غلامان و کنیزان می دهد تا در جان و روح آنان برای همیشه ثبت شود زیرا آزادی برای یک برده چونان مائده آسمانی و حیات دوباره است و امام در آستانه ی این شادی بزرگ یاد خدا و بیم از گناه و راه و روش ایثار و فداکاری انسانیت و معنویت را در اعماق وجود آنان به ثبت می رسانده است و آن حضرت هر سال در پایان ماه رمضان بردگان را که یک سال در خدمت او بودند و به آن ها درس آزادگی و تعلیم و تربیت دینی می کرد و آن ها را آزاد می کرد و آن ها پیوند معنوی خود را با امام قطع نمی کردند. «احمد ترابی، جمال نیایشگران ص ۷۲۰»

و به سهم خود دیگران را تحت پوشش تربیتی قرار می دادند.

(د) زنده نگه داشتن یاد و خاطره ی عاشورا

از آنجا که شهادت امام حسین علیه السلام و یاران آن حضرت در افکار عمومی برای حکومت اموی بسیار گران تمام شده و مشروعیت آن را زیر سوال برده بود برا آن که این جامعه فراموش نشود امام با گریه بر شهیدان و زنده نگه داشتن خاطره ی آنان مبارزه ی منفی را به صورت گریه ادامه می داد. «مهدی پیشوایی، سیره پیشوایان ص ۲۷۱»

روزی خدمتگزار حضرت عرض کرد: آیا غم و اندوه شما تمامی ندارد؟ حضرت فرمودند: وای بر تو، یعقوب پیامبر که تنها یکی از دوازده پسرش ناپدید شده بود، در فراق فرزند خویش آنقدر گریست که چشمانش نابینا شد و از شدت اندوه کمرش خم شد، در حالیکه پسرش زنده بود و کاملاً از یافتن او نا امید نگشته بود ولی من ناظر کشته شدن پدرم، برادرم، عمویم، و هفده نفر از بستگانم بودم که پیکر هایشان در اطرافم نقش زمین شده بود پس چگونه ممکن است غم و اندوه من پایان یابد؟ «علامه حمد باقر مجلسی، ن. ک. بحار الانوار ج ۴۶ ص ۱۰۸»

اشکهای سوزان و گریه های پرسوز ریشه عاطفی داشت زیرا عظمت فاجعه و مصیبت کربلا به قدری بزرگ و دلخراش بود که هیچ یک از شهود عینی آن حادثه، تا زنده بودند، آن را فراموش نمی کردند، اما بی شک چگونگی برخورد امام سجاد علیه السلام با این موضوع اثر و نتیجه

سیاسی داشت، یاد آوری مکرر فاجعه کربلا نمی گذاشت ظلم و جنایت حکومت اموی از خاطره ها فراموش شود. امام هروقت می خواست آب بیاشامد، تا چشمش به آب می افتاد، اشک از چشمانش سرازیر می شد. وقتی علت این کار را می پرسیدند، می فرمود: چگونه گریه نکنم در حالی که (یزیدیان) آب را برای وحوش و درندگان بیابان آزاد گذاشتند، ولی به روی پدرم بستند و او را تشنه کشتند.

امام می فرمود: هروقت کشته شدن فرزندان فاطمه سلام الله علیها را به یاد می آورم، گریه گلویم را می گیرد. «مهدی پیشوایی، سیره پیشوایان ص ۲۷۲»

ه) پند و ارشاد امت

از آن جا که امام چهارم در عصر اختناق زندگی می کرد و نمی توانست مفاهیم مورد نظر خود را به صورت آشکار و صریح بیان کند از این رو از شیوه ی موعظه استفاده می کرد. تأمل در این موعظه ها نشان می دهد که امام با روش حکیمانه و بسیار زیرکانه ای ضمن اینکه مردم را نصیحت و موعظه می کرد آنچه را که می خواست در ذهن آنان جا بگیرد القا می نمود و این بهترین شکل انتقال افکار و اندیشه ی درست اسلامی در آن شرایط بود. زیرا این مباحث در عین حال که اثر و نتیجه ی سیاسی داشت و بر ضد دستگاه حاکم بود، دستگاه حکومت را بر نمی انگیخت.

امام ضمناً حقیقت مسئله (امامت) یعنی سیستم حکومت اسلامی و رهبری جامعه ی اسلامی توسط امام معصوم را روشن می کرد و مردم ار آن چه در جامعه ی اسلامی آن روز می گذشت یعنی حاکمیت حاکمان زور و کفر و سردمداران فاسق و منافق، آگاه می ساخت و به آنان تفهیم می کرد که حکومتی مانند حکومت (عبد الملک) حکومتی که اسلام خواسته نیست.

«سیره پیشوایان، ص ۲۷۳»

در این سخنان چند چیز جلب توجه می کند :

۱. تکرار این سخنان در هرروز جمعه که نشانگر اهمیت آن و میزان عنایت امام به طرح این مسائل است .

۲. از این گفتار امام با جمله ی : ای مردم (ایها الناس) آغاز می گردد، معلوم می شود که در این جا مخاطبان امام، تنها شیعیان و یا پیروان خاص امام نبوده اند بلکه دایره ی مخاطبان وی وسیع و عام بوده است .

۳. امام طی سخنان خود صراحتاً یا تلویحاً به آیات متعدد قرآن استناد و استدلال نموده است و این بدان جهت است که در این جا طرف سخن عامه ی مردم بوده اند و آنان به امام سجاد و به عنوان یک امام نگاه نمی کردند از این رو امام برای تثبیت مطلب به آیات قرآن استشهاد می کرده است، ولی در مواردی که طرف سخن تنها شیعیان و یاران خاص امام بوده اند، حضرت ضرورتی برای استناد به آیات قرآن نمی دید .

پژوهشی در زندگی امام سجاد (علیه السلام)

(مسعودی) می نویسد «فساد و آلودگی یزید به اطرافیان و عمال وی نیز سرایت کرد. در زمان او ساز و آواز در مکه و مدینه آشکار گردید و مجالس بزم برپا شد و مردم آشکاراً به شراب خواری پرداختند.» «امروج الذهب ج ۳، ص ۶۷»

اهمیت و ضرورت این نصایح و ارشاد های امام هنگامی روشن می گردد که میزان انحطاط اخلاقی امت در زمان حکومت عبد الملک و پسرش ولید و متروک شدن سنت ها و آداب و تعالیم اسلامی در آن عصر را مورد توجه قرار می دهیم : فساد مالی و انحطاط اخلاقی در جامعه ی اسلامی گسترش یافت و اشراف قریش که درآمد کلانی از خزانه ی دولت داشتند و از بخشش های خلفای وقت نیز بهره مند بودند به ثروت اندوزی پرداختند و بدین ترتیب رفاه طلبی و اشرافیت و تجمل پرستی در جامعه ی اسلامی رواج یافت ، ثروت اندوزان املاک و مستغلات فراوانی گرد آوردند و کنیزان و غلامان بسیاری خریدند به خصوص کنیزانی که برای خوانندگی و بزم آرای ترتیب شده بودند کم کم مجالس بزم و خوش گذرانی و خنیاگری به طبقات دیگر نیز سرایت کرد .» سیره پیشوایان ، ص ۲۷۶»

نتیجه گیری

در زمان امام سجاد مشکلات زیادی وجود داشت اندیشه اصیل اسلامی تخریب شده و بحران فکری و عقیدتی وحشت زا بر جامعه غالب شده بود تبلیغات اموی بر ضد اهل بیت -علیه السلام -چنان گسترش یافته بود که مردم حتی در نماز ها به لعن اهل بیت -علیه السلام -می پرداختند و تشکیلات شیعه بر اختناق و ارباب و فقر و فشار اقتصادی و فرهنگی و سیاسی متلاشی شده و نیرو های کادر شیعه به شهادت رسیده بودند و با وجود آمدن قیام های بعد از قیام امام حسین کار را برای امام سجاد (علیه السلام) سخت کرده بود بنابر این آنچه که گفته شد هدف کلی و استراتژی امامان معصوم علیه السلام تشکیل حکومت اسلامی است امام سجاد (علیه السلام) برای این هدف مقدس یعنی تشکیل حکومت خدا بر روی زمین و عینیت بخشیدن به اسلام بیش از سی سال انواع تاک تیک ها و موضوع گیریهای گوناگون را به کاربرد و با سیاست و روایت و شجاعت و دقت و لطافت آگاهانه برای برای تامین آن هدف کلی کوشید برای رهایی از ذلت و بردگی و بازیابی عزت و آزادی و فراهم ساختن زمینه برای یک انقلاب ریشه دار و بنیادی در سطحی گسترده بر ضد بیداد و خفقان و تحریف حقایق راهی جز آگاهی و بیدار سازی و روشن گری مردم نیست پس باید مردم را روشن کرد و به آنان آگاهی و شناخت داد تا احساس مسئولیت کنند آن گاه خود به خود شورش و انقلاب پدید می آید . که با توجه به این کار ها رهبر کبیر انقلاب امام خمینی (قدس ره) رحمه الله برکاه توانست مردم را بیدار کند در برابر طاغوت ایستادگی کنند و انقلاب را به وجود بیاورند و در حال حاضر رهبر

معظم ما به آن سفارش و تاکید فراوان دارد و سخنرانی های فراوانی در این مورد کرده اند و گفته اند که ضربه پذیری فرهنگ عمومی که در میان غبار تردید حالتی مضاعف به خود گرفته است را برای نفوذ فرهنگ بیگانه و از خود بیگانگی هموار خواهد کرد بنابر این دفاع از هویت ایرانی و اسلامی و حفظ و ترویج ارزش های آن می تواند یکی از مهم ترین اهداف هر فعالیت فرهنگی باشد .

ما می توانیم همانند امام سجاد که با فرهنگ سازی و بیدار سازی و روشن گری توانست آن جامعه خفقان که چیزی از دین اسلام و ولایت و امامت خبری نبود از دین و امامت حفاظت کند ما هم با بیدار گری و روشن گری بحران های فکری و عقیدتی در حال حاضر مردم که با تبلیغات گسترده دشمنان همراه است می خواهند دین را از مردم بگیرند و اینکه ما هر کدام خودمان باید قو انفسکم و باشیم و اول خودمان و بعد خانواده امان و بعد هم کم کم جامعه و هرکسی مبلغ دین باشیم تا بتوانیم جامعه ایی سالم داشته باشیم

فهرست منابع

☆قرآن کریم

کتاب های فارسی

۱. منتهی الامال، قمی حاج شیخ عباس، کتاب فروشی علمیه اسلامیة ،تهران، ۱۳۷۱ (ش.ه)

۲. جمال نیایشگران ، ترابی احمد، آستان قدس، مشهد، ۱۳۷۳ (ش.ه)

۳. آشنایی با صحیفه سجادیة ،مجد فقیهی محمد علی ، انتشارات مرکز جهانی، علوم اسلامی ، چاپ اول ، قم. ۱۳۸۵ (ش.ه)

۴. درس نامه صحیفه سجادیة ، محمدی حمید ، انتشارات ، دارالعلم قم ، جلد اول چاپ احسان ۱۳۹۴ (ش.ه)

۵. حیات فکری سیاسی امامان شیعه ، جعفریان رسول ، تهران ، علم ، ۱۳۹۰ ش.

۶. امام شناسی: علامه آیت الله حسینی تهرانی ، حاج سید محمد حسین ، انتشارات حکمت ، تهران، ۱۴۰۴ (ق.ه) ، جلد ۱۵

۷. پژوهشی در زندگی امام سجاد ، آیت الله حسینی سید علی خامنه ای مقام معظم رهبری . چاپ اول ، اسفند ۱۳۶۱

۸. اسوه ی کامل ، دعایی محمد محسن، تهران چاپ اول ۱۳۸۹ . ش

۹. سیره پیشوایان ، پیشوایی مهدی، نشر موسسه امام صادق (علیه السلام) چاپ ۳۵

کتاب های عربی

۱. مجموعه رجال الحديث ، الموسوى خويى سيد ابوالقاسم ، مركز نشر آثار شيعه ، قم ، طبع چهارم ، ۱۴۱۰ (ق.ه)
۲. بصائر الدرجات الكبرى فى فضائل آل محمد عليهم السلام ابو جعفر محمد بن الحسن بن فروخ مؤسسه الاعلمى تهران ۱۳۶۲ (ش.ه)
۳. مروج الذهب ، مسعودى على بن حسين ، بيروت دارالاندلس ۱۹۶۵م
۴. بهار النوار ، مجلسى محمد باقر ، تهران دارالكتب اسلاميه
۵. تحف العقول ، ابو محمد حسن حرانى (۴.ه.ق)
۶. لسان العرب ، ابن منظور ، ۱۴۱۴ق جلد ۱۵
۷. الخصال ، شيخ صدوق ، (۴.ه.ق) مترجم: محمد باقر كمره اى ، سيد احمد خمري زنجاني
۸. مناقب ، ابن شعر آشوب مازندراني ابو جعفر محمد بن على مناقب آل ابى طالب العطيه الحيدريه نجف ۱۳۸۰ (ق.ه)

سایت ها

۱. www.porsenan.com

۲. abadis.ir